

Elmennél, nem mennél?...

ERDÉLYI MAGYAR TIZENÉVESEK MIGRÁCIÓS KULTÚRÁJA

A nemzetközi migráció a rendszerváltás óta egyre fontosabb jelenség a romániai társadalomban, az ezredfordulóhoz közeledve mind nagyobb jelentőségre tesz szert. A kezdeti etnikai és vallási alapon működő migráció átalakul (Sandu, 2000a), és Románia valamennyi társadalmi rétegeire kiterjed, ami a célországok kiválasztásában is nagymértékű változásokat idéz elő.

Massey és munkatársai úgy határozzák meg a migráció kultúráját, mint amely különbözik mind a kibocsátó, mind pedig a befogadó társadalom kultúrájától, a kettő érintkezése folytán jön létre. (Massey et al., 1994) A migráció kultúrája három dimenzióban ragadható meg: a migrációról való tudás, ismeretek; a migráció mint orientáció, mint lehetséges életstratégia; és a migrációhoz kapcsolódó értékek dimenziójában. A migráció elterjedése adott közösségekben azt eredményezi, hogy a migráció mindinkább számításba jön a tudatos választások terén és végül normatívvá válik a közösség tagjai számára. (Kandel-Massey, 2002) Ezt vizsgáltuk egy erdélyi község magyar fiataljainak körében.

Románia migrációs folyamatai. Romániában 1989 előtt a migráció két típusa létezett: állandó migráció (politikai és etnikai alapon) és időszakos (tanulás vagy vendégmunka) – ez utóbbi kormányok közötti megegyezés alapján működött. (Constantin, 2004) A Romániából Magyarországra irányuló migrációt a kutatók az etnikai migráció kategóriába sorolták, a közös anyanyelvre és nemzetiségre, a nemzeti összetartozás szerepére, a kibocsátó országon belüli etnikai konfliktusokra hivatkozva. (Gödri, 2004)

A migrációs mechanizmusok 1990 után változáson mentek át: megváltozott a különböző migráció-típusok aránya, új migráció-típusok je-

lentek meg, és a migráció fő motivációi megváltoztak. (Constantin, 2004) A belső, dominánsan faluról-városra irányuló migráció iránya megfordult, inkább városról falura történik, aminek oka nem a falvak városi színvonalra fejlődése, hanem az országra jellemző társadalmi-gazdasági válság. 1989–2000 között a falusi lakhelyről a városi munkahelyre történő ingázás drámai módon lecsökkent, majdnem egyharmadára, aminek oka a városi ipar hanyatlásában keresendő. A végleges elvándorlás aránya alacsony szinten marad, de e körforgásos, „megy-jön” jellegű migráció, amely turizmus, munkavállalás vagy üzletkötés céljából történik Románia és más országok között, folyamatosan nő. (Sandu, 2000a)

A rendszerváltás utáni migráció nem politikai és etnikai, hanem gazdasági okokból történik. A külföldre utazás szabadságával és a munkavállalás lehetőségével folyamatosan csökken a kivándorlók aránya, s a migráció egy másik formája, az ideiglenes váltja fel. Az 1990–93 közötti időszak az etnikumok és a vallási hovatartozás korszaka: német, magyar és zsidó kivándorlók hagyják el Romániát hazatérés céljából, főleg Erdély területéről. 1994 után az etnikai kritérium átalakul (csökken az etnikai migránsok aránya), amivel párhuzamosan kialakul a ciklikus vagy körforgásos migráció. Megváltoznak a hálózatok: nem etnikai, rokoni és vallási, hanem közösségi, szomszédi, baráti és érdeklődési alapon nyugvó hálózatok jönnek létre. (Sandu, 2000a)

Maros megyéből a 1990–2001 közötti migránsok fő célországa Magyarország volt (53%), ezt követte Németország (12%), Spanyolország (2%) és Ausztria (1%). (Sandu, 2000b)

A magyarországi bevándorlási adatok alapján a 2001-es évben a magyar nemzetiségű román állampolgárságú emigránsok legnagyobb arányban Kolozs, Bihar és Maros megyéből érkeztek (Gödri, 2004). 2002-ben a maros megyei migránsok a romániai migránsok hat százalékát jelentették. (Constantin, 2004)¹

Az időszakos migránsok a nagyobb népességű, községközpont falvakból kerülnek ki, ahol az átlagosnál több a fiatal, a megye viszonylag fejlettebb. Ezeken a településeken nagy volt a városra ingázás, ami a rendszerváltást követően fokozatosan csökkent vagy leépült, és valahol munkahelyet kellett keresniük. (Sandu, 2000b) Hasonló helyzetben van Mezőpanit község, amely Marosvásárhelytől 12–20 km-es körzetben terül el, nyugati irányban. A „Mezőség kapujaként” is emlegetett község, amint a megnevezés is utal rá, a Maros mente és a Mezőség határán fekszik. A Mezőség falvaitól abban különbözik, hogy többségében magyar lakosságú, és népességszáma nagyfokú stabilitást mutat.

A községet öt falu alkotja: a községközpont Mezőpanit (2315 fő), Mezőbergenye (1236 fő), Csittszentiván (1367 fő), Székelykövesd (766 fő) és Harcó (296 fő) – összesen 5980 fő.² Ez a településhálózat etnikai és felekezeti hovatartozás tekintetében viszonylag homogén: túlnyomó többségében magyar és református népességű, Mezőbergenye kivételével, ahol a lakosság közel egyharmada román és ortodox vallású, illetve Székelykövesden él megközelítőleg 300 roma, akiknek egy része az adventista felekezetű, másik része az ortodox egyház tagja. Ezek a falvak nemcsak adminisztratív szinten képeznek egységet, a falvak lakóit rokon kapcsolat is fűzi egymáshoz, találkozásaik színterül gyakran szolgálnak bálok és futballmérkőzések.

A kommunizmus ideje alatt nem figyelhető meg számottevő elvándorlás, aminek egyik oka Marosvásárhely közelségében rejlik, illetve az ott létesülő gyárakban való munkalehetőségben. Másfelől Marosvásárhelyt zárt városnak nyilvánították, és kevesen költözhetek be a városba, legfőképpen házasságkötés révén. A '70-es, '80-as években a fiatalok és a férfiak nagy többsége városi munkahellyel rendelkezett, akik naponta ingáztak Marosvásárhelyre.

A munkaerő-migráció alacsony foka jellemző a településhálózatra 1989 előtt: mindössze a férfiak egy részére, akiket elvittek Bukarest vagy a Dunacsatorna építkezési telepeire. A rendszerváltással ez a „mesterséges” munkaerő-migráció megszűnt.

A kolozsvári Etnikumközi Kapcsolatok Kutatóközpontja (CCRIT) egy 2004-ben készült önkormányzati településvizsgálata alapján elmondható, hogy a község népességének nagyfokú stabilitása annak köszönhető, hogy a be- és kivándorlás hasonló nagyságrendű. A 2003-as évben 20 egyén költözött el, szinte kivétel nélkül Marosvásárhelyre. Mivel magyarázható, hogy ugyanennyien le is telepedtek a községben? A bevándorlók többsége a városból költözik ki, mivel itt alacsonyabbak a lakásárak, a közköltségek, és a szükséges élelmiszer jelentős hányada megtermelhető. (Sandu, 2000a) Ugyanakkor nem kell városi munkahelyét feladnia, a gyakori buszjáratok lehetővé teszik az ingázást. Bár a gyárak leépülésével vagy megszűnésével a tömeges elbocsátások következtében a községből sokan elvesztették városi munkahelyüket, a naponta Marosvásárhelyre ingázók száma 2004-ben is 1000 főre tehető³ – jelentős hányadot képviselnek a tanulók, egyetemisták –, míg a község falvai között és a kintről befele irányuló ingázók száma megközelítőleg 700 fő, akik között jelentős hányadot a tanítók, tanárok, valamint a kereskedelmi szállítók tesznek ki.

A rendszerváltás után fokozódó ütemben telepedtek ki, illetve vállaltak munkát az emberek Magyarországon, de ez nem vált olyan tömegjelenséggé, mint a Székelyföld egyes falvaiban. (Vö. Oláh, 2003, 2004; Gagy, 2003.) A 2002-es népszámlálási adatok szerint Mezőpanitból 47 fő tartózkodott ideiglenesen vagy hosszabb ideig külföldön, Mezőbergenyéből 24 fő, Székelykövesdről és Harcóról együtt 20 fő, és Csittszentivánról 32 fő, nagy valószínűséggel vendégmunkás minőségben. Hivatalos statisztikáról lévén szó, ezek a számok gyaníthatóan magasabbak.

A kutatást megelőző öt évben (2000–2004) a községben a migránsok száma falvanként a kö-

vetkező: Mezőpanit, 70 fő, Csittszentiván, 42, Mezőbergenye, 45, Harcóc, 10, Székelykövesd, 35 fő.⁴ Ezek közül végleges kivándorló: Mezőpanitból 22 fő (31%), Mezőbergenyéből 20 fő (44%), Csittszentivánról 12 (29%), Székelykövesdről 5 (14%) és Harcóról 2 fő (20%). A fennmaradó, nagyobb hányad tehát vendégmunkát vállalt, kereskedik/kereskedett vagy tanul, illetve tanult külföldön.

A rendszerváltást követően gyakori volt az ún. spekulatív migrációs stratégia, az, hogy vaktában vágta neki a külföldi útnak,⁵ s többnyire csak a szállás volt biztos valamelyik rokonnál, ismerősnél. Ezek az emberek többnyire férfiak voltak, akik újsághirdetések révén próbáltak meg álláshoz jutni. Többségüknek az építőiparban sikerült munkát szereznie, ezáltal elkezdődött az építőiparban dolgozó vendégmunkások hálózatának kiépítése. Manapság már mindenki személyes kapcsolathálóra támaszkodva vagy migrációs irodák segítségével indul el külföldi útjára. Általában egy vagy két családtag megy ki vendégmunkára, ritkábban családok. Az első esetben a háztartások célja inkább a jövedelem-kiegészítés, a kockázatok megszüntetése, az utóbbiak esetében a létfenntartás az elsődleges cél. (Massey et al., 1993)

A kutatás

Az adatgyűjtés 2005 március–áprilisában zajlott. Az alappopulációt a Maros megyei Mezőpanit község végzős általános iskolai hallgatói, a „nyolcadikosok” képezik (14 éves fiatalok). A korcsoport kiválasztásában az egyik döntő érv az volt, hogy ez az az életkor, amikor először állnak pályaválasztás előtt, tervezgetik jövőjüket. 14 évesen személyigazolványt kapnak, önállósulni kezdenek.

Az adatgyűjtés három lépésben valósult meg: elsőként kulcsinformátorokat kerestünk meg a közelmúlt migrációs eseményeinek felderítése végett. Majd önkitalós kérdőívet töltettünk ki a magyar tagozatok végzős diákjaival osztályfőnöki órán, végül csoportos interjút készítettünk velük. Kulcsinformátoraink a lelkészek és más

egyházi alkalmazottak, valamint a Mezőpaniti Polgármesteri Hivatal titkárnője voltak. A kérdőív kitöltései során törekedtünk a teljes populáció megkérdezésére, de betegség, iskolától való távolmaradás miatt ez nem valósulhatott meg. A mintába került 33 mezőpaniti, 10 csittszentiváni, nyolc mezőbergenyei és három székelykövesdi, összesen 54 nyolcadik osztályos tanuló több mint fele (29 fő) fiú. Sajnálatos módon Harcóc kiesett a mintából.⁶ A kérdőívben azt vizsgáltuk, milyen társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkeznek, megjelenik-e jövőterveikben a migráció mint lehetséges stratégia, és ha igen, akkor milyen formában (tanulás, munkavállalás, kivándorlás), mely országba, mely életkorban tervezik. Tagjaik-e migráns hálózatoknak, és ez gyakorol-e valamilyen hatást az ő migrációs terveikre. Migrációs ismereteiket az általuk megjelölt célországban elérhető jövedelmek és remélt anyagi sikereik felbecsülése alapján próbáltuk megragadni. Migrációhoz kapcsolódó értékeket vizsgáló kérdések nem voltak a kérdőívben, mindössze a Magyarországra kivándorlókról való véleményüket kérdeztük.

A harmadik lépésében csoportos interjút készítettünk ugyanezekkel a diákokkal. Az interjút a kérdőíves kutatás révén körvonalazódó migrációs trendek jobb megértését, a motivációk, orientációk, értékek és ismeretek feltárását célozta azáltal, hogy elmesélésük során milyen fogalmakkal írják le, hogyan képzelik/tervezik meg migrációjukat. Azon a két településen, ahol legkevesebb volt a nyolcadikosok száma, valamennyiükkel elbeszélgettem: Mezőbergenyében nyolc (5 fiú, 3 lány) és Székelykövesden három (2 fiú, 1 lány) fiatal. Mezőpanitban és Csittszentivánon hét-hét tanulóat kérdeztem meg, az első csoportban négy, a másodikban három fiú volt.

A fiatalok migrációról való ismeretei és információforrásai

Médiafogyasztásuk. A nyolcadik osztályosok valamivel több mint háromnegyede (42 fő) szokott rádiót hallgatni.⁷ A környezetükben érvé-

nyesülő trendek itt is nyomon követhetőek, vagyis többnyire a helyi, kereskedelmi, és román nyelvű rádiókat hallgatják. (Csata et al., 2002) Mindannyian, kivétel nélkül szoktak tévét nézni, ám nagy hányaduk nem információszerezésre, hanem filmnézésre és zenehallgatásra használja a televíziót (erre utal a Hálózat, a Film +, az Atomic, a Hallmark csatornák magas nézettségi aránya).

Az újságolvasás a legalacsonyabb körökben, a nyolcadik osztályosok valamivel több mint fele olvas valamilyen napilapot, folyóiratot, magazint. Elmondható, hogy az iskolában megrendelhető folyóiratok a legolvasottabbak (*Szemfüles, Történelmi Magazin, Diákabrák*), ezt követi a tabloidok olvasottsági gyakorisága (*Oké, Bravo, Popcorn, Cool Girl, Tina*), legalacsonyabb a napilapok aránya. Mindezeket összevetve elmondható, hogy a tömegkommunikációs eszközöket többségük szórakozásra és nem „kemény” információk szerzésére használja.⁸

Külföldi tapasztalatok. A gyerekek közel fele (26 fő) sohasem járt külföldön. Magyarországon volt több mint egynegyedük (15 fő), Ausztriában és Szlovákiában egyötödük (12 fő), míg Svájcban csupán egyikük járt. A külföldön jártak és nem jártak nem mutatnak jelentős különbséget a vendégmunka tervezésében, bár az előbbieket esetében picit magasabb.

Jövedelemszerzés, anyagi viszonyok a befogadó országban. Azt, hogy miért szeretnék külföldön dolgozni, élni, legtöbbször azzal indokolták, hogy ott magasabb jövedelemre tehetnek szert (17 fő), ezt szorosan követik azok, akik a könnyebb megélhetés miatt (16) mennének külföldre, mások a magasabb életszínvonal (8), illetve a jobb munkakörülmények miatt (7).⁹

Szerintük az átlag havi fizetés abban az országban, ahol munkát vállalnának 8 és 180 millió lej között mozog, átlagosan 36 millió lej.¹⁰ Közel egyharmaduk úgy véli, hogy ott 8–10 millió az átlag havi fizetés, egyötödük-egyötödük, hogy 10–20 millió, illetve 20–80 millió lej között, míg négyen úgy gondolják, hogy 80 millió lejnél is több. A közvetett migrációs tapasztalat befolyásolni látszik a megjelölt összeg

nagyságát. Akiknek három hónapig vagy annál hosszabb ideig tartózkodott rokona, barátja az elmúlt év során külföldön, azok magasabb összeget jelöltek meg (40 százalékuk 20 millió lej fölötti átlagfizetést jelez), míg akinek külföldön él rokona, ismerőse, azok alacsonyabbat (48% a legkisebb kategóriába tartozik, és feleannyien a két felső kategóriába). A nemek között különbséget találunk: a lányok véleménye szerint kisebbek az átlagos havi fizetések – a lányok fele úgy gondolja, hogy 8–10 millió lej közötti, míg a legmagasabb kategóriába (80–180 millió) kizárólag fiúk tartoznak. A bérek nagyságának megítélésében lényeges különbség van a vendégmunkát vállalni szándékozók és nem szándékozók között, ez utóbbiak szerint alacsonyabbak a külföldi átlagfizetések (mindannyiuk szerint a 8-10 millió lej).

A megkérdezett fiatalok több mint fele (30 fő) úgy véli, hogy két-három év külföldön végzett munka elégséges ahhoz, hogy lakást, házat vehessenek. Azok szerint, akik a legmagasabb fizetéseket jelölték be, mindehhez három-öt év, az első (legalacsonyabb) és a harmadik fizetési kategóriába (20–80 millió) tartozó személyek közül egy-egy véli úgy, hogy ehhez nyolc vagy annál is több év szükséges. A nemek között kis eltérés itt is mutatkozik: a fiúk szerint inkább háromévi munkával lehet házat, lakást vásárolni, a lányok esetében nagyobb az eloszlás, ők egy-, kettő és ötévi munkát tartanak szükségesnek. Akik nem szeretnék külföldön dolgozni, azok inkább úgy vélik, hogy a lakás- vagy házvásárláshoz több év (5, 8 év) szükséges.

Migrációs orientációik

A nyolcadikosok közel háromnegyede szeretne majd valamikor külföldön tanulni, hatan még nem tudják, nem gondolkoztak rajta. Magyarországon szeretne tanulni egynegyedük (13 fő), ezt követi Németország és Ausztria (a kettő együtt 16 fő). Megjelenik még a felsorolásban Spanyolország, Olaszország, Anglia, Lengyelország, Írország, Svájc és Hollandia.¹¹

A potenciális vendégmunkások és kivándorlók aránya meglehetősen magas. Túlnyomó részük szeretne külföldön dolgozni (46 fő),¹² és mindössze négyen vannak ellenkező állásponton, illetve ugyanekora a határozatlanok száma.¹³ Valamivel kisebb arányban, háromnegyedük szeretne külföldön élni. Megfigyelhető, hogy egyes országok inkább a vendégmunkásokat (mint például Magyarország, Németország, Olaszország és Görögország), míg mások inkább a kivándorlókat vonzzák (például Ausztria, Egyesült Államok, Lengyelország és Franciaország).¹⁴ Az 1. ábráról az is leolvasható, hogy Magyarország megőrizte prioritását a többi országgal szemben, vagyis az etnicitás mint szimbolikus és kulturális tőke is hatást gyakorol a célország kiválasztására. (Kiss–Csata, 2004)¹⁵

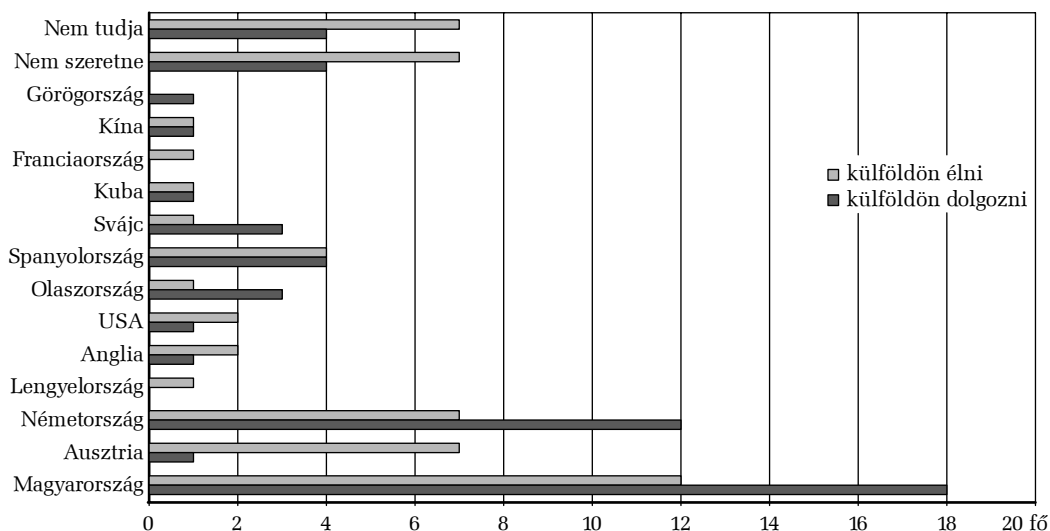
Sokan közülük nem ugyanabban az országban szeretnének letelepedni, mint amelyikben dolgoznának. Tipikus példája ennek, hogy egy nyugat-európai országban dolgoznának, és Magyarországon telepednének le. Látható módon elterjedőben van a „transznacionális” migrációs kultúra (Massey et al., 1994; Brettel, 2000; Prónai, 2003), mely az országhatárokat átjárhatóvá, egész Európát pedig bejárhatóvá teszi.

Mezőbergenyéből, Csittszentivánról és Székelykövesdről mindenki szeretne külföldön dolgozni, a mezőpanitiaknak 82 százaléka. A kivándorlás tervezésében is hasonló tendencia figyelhető meg: a csittszentivániak, mezőbergenyeiek és székelykövesdiek túlnyomó többsége (20 fő), míg a mezőpanitiak háromnegyede (25 fő) élne külföldön.

Migráns hálózatok. A kérdezettek több mint fele (29 fő) kapcsolatban áll kivándorolt személlyel.¹⁶ Több mint egyötödük esetében ez valamely családtagot jelenti, akik egyetlen kivétellel (aki az Amerikai Egyesült Államokba) Magyarországra települtek ki. Távolabbi rokona több mint egyharmadának vándorolt ki, többségükben szintén Magyarországra (75%), de Ausztriába és Németországba is. Legalacsonyabb a családi barátok¹⁷ aránya (19%), ők Magyarországra, Németországba, Spanyolországba és Franciaországba költöztek ki. Akinek van külföldön élő rokona, ismerőse, inkább szeretne külföldön élni, mint akinek nincs,¹⁸ míg ez utóbbiak nagyobb arányban szeretnének munkát vállalni. (Vö. Simonovits, 2003.)

A kutatást megelőző év folyamán a tanulók több mint kétharmadának (38 fő) volt rokona vagy csa-

1. ábra. Migrációs potenciál

ládi barátja vendégmunkán.¹⁹ Egynegyedüknek családtagja (Magyarországon, Németországban és Ausztriában), valamivel kevesebb mint felének (17 fő) távolabbi rokona, és hét hallgatónak családi barátja (Németországban és Magyarországon) vállalt munkát. Az, hogy van a családban vagy a szűkebb környezetben vendégmunkás, nem készleten nagyobb mértékben a fiatalokat, hogy külföldön vállaljanak munkát vagy kivándoroljanak – hasonló arányban szeretnének külföldön dolgozni, illetve kitelepedni azok, akiknek nincs vendégmunkás rokonuk, mint azok, akiknek van.

Massey és munkatársai egy telítettségi szintről beszélnek, amelyet akkor érnek el a közösségek, amikor minden egyes tag kapcsolatban áll olyan személlyel, aki kint tartózkodik vagy él külföldön, illetve mindenki közvetlen külföldi tapasztalattal rendelkezik. Ezen a szinten a migráció költsége már nem csökken tovább, és a migrációs folyamat sem nő rohamosan. A potenciális migránsokat ekkor főként a gyerekek és idősek jelentik. Az ilyen közösségekben a migráció elterjedtsége és a migrációs élmény felhalmozása egy felső szimptótát ér el. A migrációs tudás és tapasztalat felhalmozódása és a kapcsolatháló kiterjedése egyszerre oka és következménye a migrációs magatartás elterjedésének a közösségben (Massey et al., 1994), mivel növeli a relatív deprivációt.

A vendégmunka időzítése. A megkérdezettek átlagosan 23 éves korukban szeretnének munkát vállalni külföldön,²⁰ legkorábban 17, legkésőbb 30 éves korban; miután már megkapták első fizetésüket (21 év). Tehát viszonylag nagy arányban a vendégmunka előtt szeretnének az itthoni munkaerőpiacon tapasztalatokat szerezni, illetve bizonyos mennyiségű gazdasági tőkére szert tenni, amivel nekivághatnak az útnak.²¹ Egynegyedük viszont nem is próbálna itthoni munkahelykereséssel, első fizetésüket külföldön szeretnék megkapni. A nemek között nem mutatkozik számottevő különbség a külföldi munkavállalás időpontját tekintve. Akinek van külföldön élő rokona, családi barátja, átlagosan egy évvel korábban menne vendégmunkára (22–23 évesen), és hasonló hatást fejt ki az, ha az elmúlt év során három hónapig vagy annál hosszabb ideig tartó-

zkodott családtagja vagy más közeli ismerőse külföldön. A mezőpanitiak viszonylag később, egy évvel idősebb korban (23 évesen) szeretnének külföldre menni dolgozni a többi faluban élőkhöz képest, akik közül a székelykövesdiek mennének ki legkorábban (20–21 éves korban).

Átlagosan egy évvel korábban, nagyjából 22 éves korukban mennének külföldre dolgozni azok, akik szívesen elköltöznének Európán kívülre, míg azok, akik nem szívesen költöznének Európán kívülre, 24 éves korban. Azok a diákok vállalnának legkorábban munkát külföldön (22 évesen), akik egyetértenek azokkal, akik kiköltöznek Magyarországra, és ők is ezt tennék, míg legkésőbb azok, akik egyetértenek ugyan, de nem költöznének ki (24 évesen). Kettejük között, de inkább ez utóbbihoz közel helyezkedik el az a csoport, akik szerint az emberek azért költöznek ki Magyarországra, hogy ott ne érezék kisebbségben magukat anyanyelvük miatt.

Az első autó megvásárlása szorosan összefügg a külföldi munkavállalással, vagyis többségük jövőterveiben az autóvásárlás a vendégmunka függvénye: röviddel a vendégmunka elkezdése utáni időszakban szeretné megvásárolni (nagyjából 23 éves korban). Azonban több mint egynegyedük (13 fő) autót szeretne vásárolni már azelőtt, hogy kimenne külföldre dolgozni, vagy ettől teljesen függetlenül.

A családalapítást átlagosan egy évvel a migráció után tervezik (24 évesen), legkorábban 19, és legkésőbb 30 éves korban, amit 2–2,5 évvel később az első gyerek vállalása követ (körülbelül 26 éves korban). Különbözik a két nem ebben a tekintetben, a lányok átlagosan 23 éves korra tervezik a családalapítást, míg a fiúk későbbre, 25 éves korra; a fiúknál az első gyerek vállalása is időben későbbre tevődik (27 év a 25 éves korról szemben).

A migráció mint érték – a Magyarországra kivándorlók megítélése

A migráció mint követendő érték abban is megmutatkozik, hogy a kérdezettek közül senki

sem ítéli meg negatívan azokat, akik kiköltöznek Magyarországra. A fiúk valamivel nagyobb arányban egyetértenek azokkal, akik kiköltöznek, bár ők személy szerint maradnának (35% a lányok 24%-ával szemben), míg a lányok a fiúknál nagyobb arányban (40%, illetve 30%) tartják lehetségesnek azt, hogy egyesek azért költöznek Magyarországra, mert ott anyanyelvükön jobban érvényesülhetnek. A mezőpánitaiak egynegyede, a többi faluban lakók több mint fele költözne ki Magyarországra, utóbbiak esetében úgy tűnik, jobban tartja magát az a szemlélet, hogy úgy tekintenek Magyarországra, mint anyaországra, vagyis nem egy idegen országba, hanem „haza” mennek. (Ld. Gödri, 2004.) A mezőpánitaiak, és főként a fiúk esetében a gazdasági racionalitás háttérbe látszik szorítani a történelmi-ideológiai kapcsolatokat.

Migrációs kultúra – közelebről

Az interjúzás célja az volt, hogy közelebről vizsgáljuk meg a fiatalok migrációs kultúráját: melyek a motiváló tényezők, milyen dimenziók mentén és milyen típusú fogalmakkal írják le a migrációt, mik a mellette vagy az ellene szóló érvek. Vagyis milyen típusú ismereteik vannak róla, milyen értékeket kapcsolnak hozzá a maguk és környezetük részéről.

Valamennyi településen megjelenik a migráció a fiatalok élettervezésében, többnyire vendégmunka formájában. A külföldön történő munkavállalás két típusát különböztethetjük meg esetükben. Az egyik egy adott életciklus-hoz kötődik és huzamos migráns életszakaszt tart valószínűnek: az iskola befejezése utáni, többnyire (de nem minden esetben) a családalapítás előtti éveket foglalja magában. Tipikus vendégmunkásként képzelik el ezt az időszakot, melynek során a legfőbb cél a munka révén elért kereset gyors, rövid időn belüli felhalmozása, a mielőbbi vagyonszerzés, amit hazatérve otthoni beruházásokra szánnak (házépítés, autóvásárlás). (Massey et al., 1994) Mindezt a nettó haszon és relatív nyereségtöbblet logikájában írják

le, ami magában foglal egy ún. önkizsákmányoló életformát, ami a társadalmi szükségletek nagymértékű korlátozásában, a megfeszített munkaritmusból és a termelésnek való alárendeltségből jut kifejezésre. (Horváth, 2003a)

„Hogy pénzt kapj, keményebben kell ottan dolgozzál, mint itt. Nem, hogy csak kimész, és jön a pénz.”

A munkavállalás másik formája az egész életvitelt meghatározza, és nem csak egy életszakaszra tervezett. Ez a típus a visszatérő vagy körforgásos migráció fogalmával írható le, s a hosszú időtávon betervezett, periodikusan ismétlődő külföldi munkavállalás formájában jelentkezik, ami tipikusan a fiúkra jellemző. (Constantin et al., 2004; Örkény, 2003) Ennek célját a migráció új közgazdaságtani elméletével magyarázhatjuk, amely főként a kockázatcsökkentést, és kevésbé a jövedelem maximalizálását hangsúlyozza (Massey et al., 1993). Itt a döntést nem az egyén, hanem a háztartás hozza meg, amely ellenőrizni tudja a kockázatokot azáltal, hogy megosztja a háztartás forrásainak juttatásait, igyekszik „több lábon” megállni.

A tanulás céljából történő migráció tervezése sokkal alacsonyabb mértékben nyilvánult meg, mint amit a kérdőívészés során tapasztaltunk (amelyben erre külön rákérdeztünk). A külföldön tanulás vágya inkább a lányok esetében jelentkezik, a felsőoktatásban való továbbtanulás lehetőségeként. A migráció alapvetően nem változtatja meg a férfi-női munkamegosztást, inkább konzerválja, és nem modernizálja a nemi szerepeket. A fiúk többsége esetében a migráció dominánsan a vendégmunka formájában jelenik meg, többnyire a továbbtanulás alternatívájaként, ami arra ösztönzi őket, hogy mielőbb szakképzést szerezzenek. Ezzel szemben a lányoknál inkább a magasabb képzettség megszerzése utáni időszakra tevődik, de változatosabb formákat ölt: körükben a munkavállalás mellett az idegen nyelv tanulása, a tapasztalat-szerzés, a világlátás igénye is megjelenik.

„Ha sikerül a vizsgám, líceumba mennék, s ha nem, gázszereelőre, utána kimennék Németbe. Keresztapám is ilyent végzett, s ki ment Németbe.” (fiú)

„Én matek-infóra szeretnék menni, ha esetleg nem sikerül, akkor nyelveket tanulni. És majd külföldön folytatni.” (lány)

Markánsan elkülönül két kisebb csoport: egyik a kitelepedés mellett döntött, amit „puhább” érvekkel indokolnak meg („*Jobb az élet*”, „*Jobbak a megélhetési körülmények*”), a másik a kitelepedést már előre kizárja életstratégiájából, tagjai objektívebb tudással rendelkeznek. Véleményünk szerint ebben a döntésükben a tudás konkrétsága mellett nagy horderővel bír a környezetükben tapasztalt minta, amelyet anticipatív módon szocializáltak. Azok a tanulók, akiknek a családjában, rokonai vagy barátai körében tapasztalt minták alapján a visszatérő migránsokhoz az anyagi siker, az érvényesülés képzele társul, inkább döntenek a hazatérés mellett.

A harmadik, legnagyobb számú csoportot azok alkotják, akik még bizonytalanok a kivándorlás kérdésében, de szeretnének külföldön munkát vállalni. Őket potenciális emigránsoknak tekintjük, mivel az ezredvég európai migrációs folyamataiban „az állandó és ideiglenes migráció fogalmai összerosódtak, és a végleges migráció folyamata az esetek többségében fokozatosan zajlik le”. (Gödri, 2004) Vagyis gyakran a vendégmunka vagy a külföldön tanulás vezet a kitelepedéshez.

Interjúalanyaink többsége objektív tudással rendelkezik a vendégmunkáról, ami annak gazdasági vonzatát illeti. Fawcett migrációs rendszermodellje segítségével ez az országok közötti és a valós kapcsolatok dimenzióival írható le. (Fawcett, 1989) Mivel valamennyiüknek külföldön él vagy dolgozik rokona vagy közeli ismerőse, sokuknak, akik közeli lehetőségként kezelik saját külföldi munkavállalásukat, pontos információik vannak az adott országokban lévő átlagbérekről, vagy ha nem is az átlagbérekről, akkor arról, hogy mennyit keres ott dolgozó ismerősük, vagyis mekkora jövedelemre számíthatnak ők maguk, amennyiben a migráció mellett döntenek. Esetükben a migráció kultúrája közvetett tapasztalatként jelenik meg: mindenki konkrét példával támasztotta alá kijelentéseit, melyeket közvetlen forrásokból szerzett.

Döntéseikben egy többletényező modell alapján mérlegelnek: figyelembe vesznek gazdasági és térségi értékeket, az országok közötti és a tömegkultúra-kapcsolatok mellett a családi és személyes hálózatok hatása is megjelenik. (Fawcett, 1989) A vendégmunka mellett döntők a neoklasszikus gazdaságtan modelljében, a költség-haszon-elv alapján gondolkodnak inkább, egyfajta „extra gazdasági racionalitás” jelentkezik náluk.²² Az itthon maradók többnyire térségi értékekkel, a megszokással, a helyi közösséghez való tartozásukkal és a családjukkal, szüleikkel szembeni kötelezettséggel érvelnek.

„Például itt, Romániában dolgozol egy hónapig, lehet, nem olyan keményen, lehet keményebben. Szerintem... én ezt mondom. Lehet, kapsz 7 millió lej fizetést. Lehet, hogy Ausztriában dolgozol egy hónapig, lehet, hogy nem 7 milliót kapsz, hanem kapsz 30 milliót, ott szegény embernek tűnsz, de mikor hazajössz, itt nyugodtan... 30 millióból megélhatsz, kezit csókolom... vagy három hónapig vagy két hónapig.”

„Én itt megszoxtam, itt szeretem. Külföldön már nincs olyan sok ismerős, pedig ott is lehet sokat találni, de azért itthon jobb. Itt nőttünk fel, itt ez a környezetünk, barátunk... ismerünk mindenkit.”

A kért fiatalokra jellemző, hogy az egész országra kiterjedő, átfogó migrációs ismeretekkel rendelkeznek. A vendégmunka toborzásos formája is ismert előttük. Mivel a migrációs irodák tevékenysége átfogja az egész országot, a célországok kiválasztásában az egész országra jellemző trendek érvényesülnek: a legkedveltebb célországok Magyarország, Németország és Olaszország. Habár az Európán kívüli országok nem képviselnek akkora arányt (Constantin et al., 2004), a közvetett tapasztalataik átívelnek mind az Európai Unió, mind a kontinens határain (Amerikai Egyesült Államok, Kanada), ami nagyon széles összehasonlítási alapot és ezáltal nagyobb választási kínálatot, keretet nyújt számukra.

Migrációs kultúrájukban több területet különböztethetünk meg, amelyekről eltérő tu-

dásszinttel rendelkeznek. Amint a fentiekben láthattuk, a valós (kézzel fogható) kapcsolatok szintjén otthonosan mozognak, objektív tudásuk van a migráció gazdasági vonzatairól. Viszont a bürokratikus vonzatok csak partikulárisan vannak jelen. Nincs egy összetett, a valós kapcsolatokéhoz hasonló rálátásuk a migrációt szabályozó intézményekre. A szabályozó kapcsolatok szintjén elbeszéléseikben inkább a tömegkultúra kapcsolatai és a családi hálózatok jelennek meg. Az országok közötti szabályozó kapcsolatok (Fawcett, 1989) kevésbé relevánsak számukra, inkább úgy jelennek meg, mint valami nehezítő tényező.²³

„Például Magyarországon vannak olyan üzletek, hogy majdnem fele, mondta az unokatesóm, hogy majdnem fele... nem vesznek fel erdélyi munkásokat, mert nehezebb a munkáltatásuk, papírok, minden. Nem éri meg az üzletnek.”

A vendégmunka legalitásának kérdésére csak kevesen reflektáltak. Ennek okait a következőkben látjuk: többségük a már kiépült migráns hálózatokon keresztül szeretne külföldön munkát vállalni, amelyeknek már intézményesült kapcsolataik vannak (szerződés adott céggel, vállalkozóval), ezáltal az újonnan belépő számára előre meghatározott a munkavállalás típusa is (legális vagy illegális); másfelől még távolinak érzik azt az időpontot, amikor ők maguk is keresők lesznek.

Amennyiben a migrációt mint lineáris események végeredményét írjuk le, ezekről a fiatalokról azt mondhatjuk, hogy az első fázisban, vagyis a tervezgetés, a migrációról való döntés fázisában vannak, és még nem léptek át a második szakaszba, amely a migrációhoz szükséges feltételek megteremtését jelenti. (Csata–Kiss, 2003; Horváth, 2003b)

Túlnyomó többségük a kapcsolati tőkéjére alapozva indulna el első útjára,²⁴ bízva a rokonok és ismerősök segítőkészségében. A helyi közösség migráns hálózataiban gondolkodnak, amelyekbe, véleményük szerint, könnyűszerrel bekapcsolódhatnak. A migráns hálózatok Romániában mindinkább „de-etnicizálódnak”

(Kiss–Csata, 2004; Constantin et al., 2004; Sandu, 2000b), ami együtt jár azzal, hogy Magyarországról mindinkább Nyugat-Európa irányába terjeszkednek. Ez a folyamat tetten érhető a vizsgált fiatalok esetében is: megváltoznak a perspektívák, számukra Magyarország már úgy jelenik meg, mint egy a sok lehetséges célország közül, és nem mint az egyetlen vagy leginkább óhajtott célpont. Azáltal, hogy Romániával szemben megnyíltak más nyugat-európai országok határai, Magyarország mintegy „leértékelődött”,²⁵ sokan csak abban az esetben vállalnának itt munkát, ha nem lenne lehetőségük nyugatabbra menni. Magyarország első helyét a célországok sorában (a kérdőíves kutatás eredményeit alapul véve) valószínűleg annak köszönheti, hogy a meglévő közvetett migrációs tapasztalat és a stabilizálódott migráns hálózatok az ő irányába mutatnak. (Csata–Kiss, 2003)

Annak következtében, hogy a vizsgált körzetben egyre gyakoribb a nem Magyarországra, hanem nyugatibb országokba irányuló vendégmunka, a diákok számára a kulturális hasonlóságok, ezen belül legfőképpen a közös anyanyelv előnyeit (Gödri, 2004) lassanként háttérbe szorítják a gazdaságilag fejlettebb országok nyújtotta magasabb kereseti lehetőségek. A kultúrák közötti kapcsolatok kérdését azonban nemcsak a viszonykapcsolatok szintjén közelítik meg, hanem a szabályozó kapcsolatok oldaláról is (Fawcett, 1989), amely szemszögből nézve a kulturális különbség, távolság előny is lehet. Nagyobb közvetett és közvetlen tapasztalattal rendelkeznek a magyarországiakkal kapcsolatosan, jobban ismerik az ott működő sztereotípiákat, és véleményük szerint nagyobb nyitottságra, elfogadásra számíthatnak más országokban, mint a magyar társadalomban.

„Van, ahol Magyarországon utánunk kiáltják, hogy oláh, s ez-az.”

„Ha nem mondd a nemzetiségedet s jól tudsz azon a nyelven, akkor könnyebben befogadnak. Például jól beszéled, de... nem kérdeznek felőled, hogy honnan jöttél, akkor... lehet, elfogadnak.”

Összességében elmondható, hogy a befogadó társadalmakról nem ideális, homogén képük van. Közvetett tapasztalatuk van arról, hogy származási országuk miatt különböző sztereotípiákkal, hátrányos megkülönböztetésekkel kell majd szembesülniük. Ez ellen úgy próbálnak védekezni, hogy, amennyiben lehet, eltitkolják állampolgári hovatartozásukat, vagy éppen etnikai hovatartozásukból előnyt formálnak azáltal, hogy magyar nemzetiségűnek vallják magukat.²⁶ Illetve a védekezés egy másik módja a vendégmunkás-kolóniákba való betagozódás, amelyekre az izoláció jellemző, és nem is céljuk a helyi társadalomba való beintegrálódás, társadalmiságuk mindössze a munka végzésében merül ki. (Horváth, 2003a; Massey et al., 1994) Az otthoni társadalom tagjának tartják magukat, ezért nem a külföldi státus a döntő tényező, hanem az, hogy az itt megszerzett pénz és az, amire költik, otthon növeli presztízisüket és státusukat. (Massey et al., 1993)

„Németbe azért jobb, mert ott nagyobb a fizetés. Nekem is Németben van a szomszédom. (A)

Jó, de nincsenek barátai. (B)

Vannak: munkások. Románok is, magyarok is. (A)”

Mint már említettük, a migráció individuális elképzelése nagyon kis mértékben jellemző, inkább a migrációs csatornába való bekapcsolódás válik dominánssá. A migráns hálózatok sokuk számára migrációs burokként működnek.²⁷ (Vö. Simonovits, 2003.) Ez a burok nemcsak gazdasági előnyöket jelent azáltal, hogy megkönnyíti a külföldi munkaerőpiacra való belépést, hanem kulturális védelmező hatása is van. (Constantin et al., 2004)

„De például, ahol édesapám dolgozik, ott több erdélyi van, mint Magyarországi... elég sokan vannak innen, s nem kötekednek velük... oda elmennék én is. Nem, nem rossz a fizetés, s be tudnának engem is venni, biztos.”

Ismét hangsúlyozzuk, hogy a vendégmunkás életformát a fiatalok többsége nem a befogadó társadalom egészébe való bekapcsolódásként

képzeli el, hanem eleve a diaszpórákhoz kíván csatlakozni. Ennek következtében a befogadó országgal szembeni idegenség kismértékben jelenik meg migrációs kultúrájukban, és leginkább a nyelvi különbségek formájában jelentkezik, amit viszonylag könnyen leküzdhetőnek tartanak. Akik számára a nyelvi különbségek gátló-taszító tényezőkként jelennek meg, azok leginkább Magyarországra szeretnének menni. Ugyanakkor vannak, akik felismerik annak előnyeit is, hogy megtanulnak egy idegen nyelvet.²⁸ Kulturális tőkájük ily gyarapítását hazatérve szeretnék gazdaságira átkonvertálni, remélve, hogy a nyelvismeret előnyösebb munkahelyet biztosít majd számukra.

A nyugati országok viszonylag magas havi béreken keresztül kifejtett szívóhatását és az otthoni alacsony bérek tolóhatását felerősíti a munka mint érték megjelenése a különböző kultúrákban. Ezeknek a végzős tanulóknak számottevő része úgy látja, hogy az otthoni társadalomban a munka nem egy érték; nem teljesítmény, hanem inkább a betöltött pozíció szerint jutalmazza az embereket. Ezzel ellentétben a fejlettebb országokban elvégzett munkájukért megkaphatják a „megérdemelt” bért, és minél többet dolgoznak, annál többet kereshetnek.

A külföldön való munkavállalásról és megélhetésről nem egy idealizált elképzelésük van, hanem racionálisan közelítik meg, konkrét, objektív tudásuk van róla. Egyetértenek abban, hogy ott „olyan keményen kell dolgozni, mint itthon”, vagy még keményebben.

Családi és személyes migráns hálózataik többnyire fizikai munkát végzőkre (mezőgazdaságban, építkezési iparban dolgozók) terjednek ki, és sokan közülük hasonló státusban képzelik el saját vendégmunkájukat²⁹ (kivétel: aki kereskedni szeretne Románia és más ország között, vagy egészségügyi asszisztensként vagy a szolgáltatói szektorban szeretne elhelyezkedni). Ez részben annak tudható be, hogy a vendégmunka a továbbtanulás alternatívájaként jelenik meg, másfelől úgy ítélik meg, hogy a magasabb képzettséget igénylő munkahelyek megszerzése során eleve hátrányos helyzetben vannak a

befogadó ország lakosaival szemben. A munkahely elérése tekintetében nincs konszenzus közöttük: némelyek úgy vélik, hogy külföldön könnyebben találnak munkát, mint itthon (akik hálózatokban gondolkodnak, a már kialakult diszpórákba szeretnének bekapcsolódni), míg azok, akik nem időszakos, alacsony státusú munkát, hanem nagyobb képzettséget igénylő, stabil munkahelyet szeretnének megszerezni, amelyért verseny folyik a befogadó társadalomban, kevésbé optimisták.³⁰

„Ha mondjuk Romániából valaki kimegy, azt biztos most nem fogják úgy, na... nem érvényesül ott úgy az irodába, mintha... tehát ott lenézik. S akkor inkább fizikai munka lesz. Azt mondják, hogy a románoknak ez való.”

Úgy tűnik, hogy köreikben a migráció osztályfüggő:³¹ többségében egy munkásosztálybeli minta válik uralkodóvá, vagyis minél rövidebb idő alatt minél kisebb inkorporált kulturális tőkebefektetéssel minél nagyobb hasznot elérni. Mondhatni, egyfajta spekulatív alapon tervezik meg vendégmunkájukat, és nem a tudástőkékjükhöz támaszkodva. Ugyanakkor a csittszentivániaiak megemlítették, hogy külföldön a munkaadók követelményei magasabbak az iskolai végzettséget illetően alkalmazottaikkal szemben, mint az otthoni munkaerőpiacon.

A nagyobb tudástőke felhalmozása csökkenti a migráció esélyét (vö. Kandel–Massey, 2002), a vendégmunka helyett inkább a továbbtanulás vagy turizmus formájában jelentkezik. Akik magas fokú iskolai végzettség megszerzésére törekednek (pszichológus, orvos, ügyvéd), főleg mezőpanitaiak és csittszentivániaiak, úgy vélik, hogy otthon is „jó munkahelyet” kaphatnak, otthon is érvényesülhetnek, és nem szükséges kimenniük külföldre dolgozni.³² Azért van egy másik migrációs „forgatókönyvük” is, melyet mint egy gyermekkori álmodozásnak magukban, kevésbé megtervezett, és kevésbé bíznak abban, hogy megvalósulhat. Inkább a kalandvágy fogalmazódik meg benne, és „puha”, általános fogalmakkal írják le.

„Én mondtam, hogy Amerikáig meg se állnék. De tényleg, el szeretnék menni, tényleg lássam, milyen is ott az élet. Hát mindenki el szeretne menni valahova.”

A falusi közösségek „megtartó ereje” és a hagyományos értékrend lazulásának lehetünk tanúi. (Gödri, 2004) A lokális közösséghez való tartozás érzése, a kötődés mindinkább gyengül, ami növeli a migrációs potenciált. (Sik–Örkény, 2003) Ezen fiatalok többségének értékrendszerében első helyen az anyagi jólét áll. Az egy adott „etnikumhoz, nemzethez való tartozás, összefogás”-típusú értékracionális cselekvést egy individualista, célracionális cselekvés uralta modellt váltja fel. A kollektív szolidaritás elvét kiirtja az individualizáció. (Guilmoto–Sandron, 2001) Szerintük nem azt kell néznie az embernek, hogy cserben hagyja-e vagy sem azokat, akik itt maradnak, hanem azt, hogy mi jó, mi hasznos a saját maga számára. Többnyire a család az a tényező, amely az itthon maradásra, hazatérésre ösztönzi őket, a szülőknek még van némi beleszólási joguk gyermekeik döntésébe, korlátozhatják azt. (Brettel, 2000)

„Nekem a szüleim... nagyon ragaszkodnak hozzánk. Például a testvérem ki akart menni, de nem engedték, de már rég. Aztán le is mondott róla. De mamám, jaj, ne is halljon róla! Három unokája kint lakik. S nem kíváncsiak haza, nem kíváncsiak rá, s akkor nem is akar hallani róla, hogy mi is kimenjünk.”

A vizsgált község valamennyi településén úgy ítélték meg a nyolcadikosok, hogy a migráció mint életforma mindinkább elfogadottá válik a faluközösségekben. Szerintük ma az „áruló” címke, amellyel a rendszerváltást követő időszakban illették azokat, akik úgymond cserben hagyják kisebbségben élő társaikat azáltal, hogy kivándorolnak, már a múlté. Azok haragszanak a kivándorlókra, akik nem rendelkeznek az ehhez szükséges erőforrásokkal, vagy más tényezők korlátozzák, és irigyek a külföldre vándorolt, sikereket elért társaikra.

A migrációval, a más kultúrákkal való érintkezéssel megváltozik az egyének értékrendsze-

re, ízlése és elvárása, különösképpen a fogyasztási kultúrája. (Masey et al., 1994) A vizsgált közösségekben a hazatérő migránsok úgy jelennek meg, mint érték- és normateremtők, akiket követni kell. Brettel szerint a fejlődés nem gátolja, hanem növeli a migrációt, mivel a fejlődés egyenlőtlenséget eredményez, és tudatosítja ennek fontosságát a tágabb társadalomban, erősítve ezáltal a relatív depriváció érzését. (Brettel, 2000) Rurális térség révén, „a relatív réteghelyzet megőrzésének igénye a migrációra épülő életstratégiáknak kedvez”. (Csata-Kiss, 2003) A relatív depriváció mint migrációt növelő, migrációra serkentő tényező, lehangsúlyosabban Csittszentivánon jelenik meg. Itt az emberek többnyire büszkék arra, hogy valamelyik családtag kiment külföldre dolgozni vagy kivándorolt, mert ez növeli a család jövedelmét, státusát.

A mezőbergenyei csoporttal való beszélgetés során a hazatérő migránsok hivalkodó fogyasztása és az ezáltal kiváltott irigység jelent meg dominánsan. Mezőpanitban két azonos mértékben jelen lévő magatartásformát különböztettek meg:

„Van, akiben benne van, hogy itt születünk, itt kell meghalni, s van, aki azt mondja, hogy nem leszek földtűró vagy valami, s akkor elmegy, hogy legyen egy jobb élete.”

Következtetések

A vizsgált településhálózaton a migráció mint életstratégia elfogadottá vált, ami a migránsok számának növekedését vonja maga után. Mezőpanit községben az általános iskolák végzős tanulóinak túlnyomó többsége számára a migráció – elsősorban a vendégmunka – egy lehetséges stratégiaként fogalmazódik meg, amely életútjuk egy meghatározott időszakára vagy egész életvitelükre betervezett.

A migráció többségük számára a továbbtanulás alternatívája. Ez azt jelenti, hogy nem kulturális tőkájukat szeretnék bővíteni és/vagy átkonvertálni külföldön, hanem a szakmai kép-

zettség mielőbbi megszerzésére törekednek otthon, majd gazdasági tőkájuk gyarapítására vendégmunka vagy kivándorlás révén. A migrációt a siker, anyagi jólét értékeivel asszociálják, ami nagymértékben a relatív depriváció érzésének erősödésére vezethető vissza. Viszonylag kevés diák esetében kapcsolódik össze a migráció világlátással, autonómiával, az érettség bizonyításával.³³

Az ideológiai kötődés gyengülésével és az országban kialakuló, nem etnikai alapú migráns hálózatok elterjedésével és megerősödésével az etnicitás szerepe is átértékelődik. Magyarország egyre inkább veszít vonzerejéből, az Európai Unió más tagállamai válnak célországokká. A transznacionális migrációs kultúra kialakulása figyelhető meg a vizsgált fiatalok körében, ami a különböző országok bejárhatóságának képzetében ragadható meg. Számukra az adott etnikumhoz való tartozás a területi, földrajzi szintről áttevődik a tudat szintjére.

Migrációs kultúrájuk sajátos ismeretekből épül fel, melynek kialakításában személyes és családi migráns hálózataik játszanak domináns szerepet, és kisebb mértékben a kommunikációs eszközök. Kiterjedt migráns hálózataik következtében a migráció közvetett tapasztalatként jelenik meg esetükben, ami csökkenti a más társadalmakkal szembeni idegenség érzését. Kevésbé jellemző az individualista elképzelés; a migrációt döntő módon a hálózatokba való bekapcsolódásként képzelik el. Ugyanakkor a migráció kollektív eszközei az individualizáció eszközei is egyben, egyéni célok megvalósításához vezetnek.

Megfigyelhető, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége egyetért abban, hogyha otthon is lehetőségük nyílik/nyílna „jó munkahelyet” kapni, nem mennének/kellene külföldre menniük munkát vállalni vagy kitelepedni. „Jó munkahely” alatt az otthon közelében lévő, viszonylag magas bérezésű állásokat értik. Azok számára, akik a magas iskolai végzettség megszerzésére törekednek, a szakiskolákban továbbtanulni szándékozókkal szemben inkább tűnik elérhetőnek ez a „jó munkahely”, ezért

kisebb mértékben jelenik meg náluk a migrációs stratégia, és a vendégmunka helyett inkább a turizmus formáját ölti. Ez utóbbi csoport esetében a vendégmunka kevésbé létfenntartáshoz, inkább a háztartás „több lábón állásához” és néhány esetben az újítások megvalósításához kapcsolódik.

Migrációs tudásuk leginkább a migráció gazdasági, pragmatikus vonzatait, a jövedelmekről, fogadtatásról és nehézségekről való ismereteket jelenti, a kilépésről, a migrációt szabályozó intézményekről csak partikuláris tudással rendelkeznek. Döntéseiket domináns módon a gazdasági racionalitás uralja, az ideológiai kötődés mindinkább gyengül. A közösségi szolidaritás leépülését figyelhetjük meg, ami növeli a végleges kivándorlás esélyét.

Jegyzetek

- 1 Maros megyében már korábban is végeztek migrációs kutatásokat. Gagyí József és Oláh Sándor például a Maros megyei vendégmunkások utazási formát vizsgálták. Az autóbuszjáratok sűrűsége és utasainak száma alapján egy becslést adták a magyarországi potenciális vendégmunkások számának, mely szerint 1997 nyarán havonta 4380 személy potenciális vendégmunkás hagyja el Maros megyét. (Gagyí–Oláh, 1997)
- 2 A 2002-es népszámlálási adatok alapján.
- 3 A CCRIT adatai szerint.
- 4 Mivel több informátortól szereztem az adatokat, egyes falvak esetében jelentős eltérést találtam, mint például Harcó és Székelykövesd esetében, ahol egyik becslés szerint 3 (Harcó) és 23 (Székelykövesd) egyén migrált az elmúlt öt évben, míg egy másik szerint 10, illetve 35 személy. Azért döntöttem ez utóbbi mellett, mivel az első adatot a lelkésztől kaptam, akinek információi valószínűleg csak saját egyháztagjaira terjednek ki, míg ez utóbbi adat néptanácsi alkalmazottól származik.
- 5 Hasonló adatokat talált Oláh Sándor egy székely falu vizsgálata révén. (Oláh, 1994:13)
- 6 Mivel ez a legkisebb település, és számottevő a romák aránya, ritkán található harcói diák az 5–8. osztályban. Jelenleg mindössze három van, az ötödik és hatodik osztályban.
- 7 Hasonló arányban (80%) rádióznak a belső-erdélyi fiatalok. (Csata et al., 2002)
- 8 Ez a fajta médiafogyasztás érvényesül tágabb környezetükben is, az erdélyi magyar tizenévesek körében. (Székely, 2005)
- 9 A kérdés zárt formában hangzott el (20. kérdés).
- 10 4 millió lej megközelítőleg 100 eurónak felel meg. Volt, aki euróban adta meg az összeget, és lehetséges, hogy nem volt tisztában ennek értékével.
- 11 Hasonló a tendenciákat figyelhetünk meg Romániában, amennyiben a román állampolgárságú egyetemi hallgatók arányának növekedési rátáját vesszük alapul az 1998–2002 közötti időszakban: Magyarország áll az első helyen, öt követi Németország, majd az Egyesült Államok (ez Mezőpanitban nem jelenik meg), Olaszország, Franciaország (ugyancsak hiányzik), Anglia és Ausztria. (Horváth, 2004)
- 12 Ez a speciális nyers migrációs potenciál arányszáma. (Sik, 2003) Ez nagyon magas arány, ha a belső-erdélyi 15–29 éves fiatalok arányszámával hasonlítjuk össze, akiknek 52 százaléka tervezi a külföldi munkavállalást. (Veres, 2004) De az erdélyiek általános nyers migrációs potenciálja is magas a Kárpát-medence más régióiban élő magyarokhoz viszonyítva. (Sik–Simonovits, 2003)
- 13 Amennyiben a törekvések meghatározzák a viselkedést, akkor elvárhatjuk, hogy akik azt a vágyukat fejezték ki, hogy szeretnének külföldön dolgozni, nagyobb valószínűséggel fogják ezt megtenni, mint más állásponton levő társaik. (Kandel–Massey, 2002)
- 14 A célországok és sorrendjük megegyezik az erdélyi magyarság preferenciájával. (Horváth, 2003)
- 15 A Kárpát-medencei fiatalok körében végzett kutatások kimutatták, hogy Magyarországot, mint potenciális célországot legnagyobb arányban az átlaghoz képest alacsonyabb végzettségű és a szerényebb anyagi helyzetű családokból származó egyének jelölik meg. (Lásd Veres, 2004.)
- 16 A külföldi kapcsolati tőke Erdélyben különösen felerősítheti és konkretizálhatja a bizonytalan migrációs motivációt. (Örkény, 2003)

- 17 A családi barát kategóriát azért részesítettem előnyben az ismerős helyett, mert falun általában mindenki mindenkit ismer.
- 18 A hálózatemélet szerint minél szorosabb a kapcsolat és minél nagyobb a befektetett társadalmi tőke, annál nagyobb a migráció lehetősége. (Massey et al., 1993; vö. Kandel–Massey, 2002)
- 19 Vendégmunkásnak azt tekintettük, aki három vagy annál több hónapot tartózkodott külföldön.
- 20 Hatan úgy vélik, hogy sohasem fognak külföldre menni dolgozni, míg ketten még határozatlanok.
- 21 A mexikói közösségekben végzett kutatás eredményei azt mutatták, hogy a migráció elterjedésével a közösség tagjai növekvő mértékben migrálnak még azelőtt, mielőtt otthon szakmai tapasztalatra tehetnének szert. (Massey et al., 1994)
- 22 A magyarországi bevándorlók esetében kimutatták, hogy a gazdasági jellegű motivációk kerülnek előtérbe, főként a fiatalabb korcsoportok, faluról és magyar többségű településekről származók esetében. (Lásd Gödri, 2004.)
- 23 A Kárpát-medencében végzett kutatások azt mutatják, hogy a többségében magyarok által lakott településeken (40–85 százalékos magyar arány) átlag alatti a potenciális feketemunkások aránya. (Sik–Simonovits, 2003)
- 24 A társadalmi tőke fontos szerepet játszik a migrációs folyamatokban, ugyanis csökkenti a migrációs költségét és kockázatát, mivel a hálózati kapcsolatok formájában a közösségi migrációs tapasztalat segít az oda-vissza költözéshez való gyors alkalmazkodásban a külföldi, fizetett munka időszakában. Továbbá csökkenti a demográfiai, társadalmi, gazdasági és pszichológiai szelekciót. (Massey et al., 1994)
- 25 Ez a folyamat az egész erdélyi magyarság körében megfigyelhető (Horváth, 2003).
- 26 Úgy tűnik, hogy az etnicitás szerepe Magyarország határain is túlmutat, más országban is kamatoztatni tudják. (Az etnicitás szerepéről lásd Gödri, 2004.)
- 27 Sik Endre és munkatársai az egyén személyes és tágabb külföldi kapcsolathálójának és a közvetlen és közvetett tapasztalatának együttes megjelölésére használták a migrációs burok fogalmát. (Örkény, 2003)
- 28 Legtöbben közülük az idegen nyelv megtanulását nem a kimenetel előtti időszakra tervezik, mintegy felkészülésként, hanem majd a helyszínen.
- 29 Massey és munkatársai azt tapasztalták, hogy minél elterjedtebb egy közösségben a migráció, annál inkább nő a nem mezőgazdaságban dolgozó migránsok aránya. (Massey et al., 1994)
- 30 J. Goode egy philadelphiai közösségben végzett kutatása során azt tapasztalta, hogy egyes bevándorlók nagyobb gazdasági hatalommal és magasabb iskolai végzettséggel rendelkeztek, mint a helyi lakosok, ami feszültséget eredményezett a két csoport között. (Brettel, 2000)
- 31 Mexikói közösségek vizsgálata során Massey és munkatársai azt tapasztalták, hogy minél inkább jellemző a migráció az adott közösségre, minél kiterjedtebb rokoni migrációs kapcsolathálójával rendelkeznek, a migráció annál kevésbé osztály-szelektív, inkább az egész közösséget reprezentálta (Massey et al., 1994)
- 32 Portes és Böröcz arra a következtetésre jutott, hogy a szakemberek, akik eleget keresnek ahhoz, hogy fenntarthassák középosztálybeli színvonalukat és előrelépési lehetőségeikkel elégedettek, ritkán vándorolnak el. (Portes–Böröcz, 1989) Más magyarázatok szerint a szekundér szektor munka-lehetőségei a középosztályhoz tartozók számára kisebb vonzerőt jelentenek. (Csata–Kiss, 2003)
- 33 A mexikói fiatalok esetében a migráció inkább az utóbbiakhoz kapcsolódik. (Kandel–Massey, 2002)

Irodalom

- Brettel, B. Caroline (2000): *Theorizing Migration in Anthropology. The Social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes*. In: Brettel B. Caroline–Holliefield, F. James (eds.): *Migration Theory. Talking Across Disciplines*. Routledge. 97–135.
- Constantin, Daniela L.–Vasile, Valentina–Preda, Diana–Nicolescu Luminița (2004): *Fenomenul migraționist din perspectiva aderării României la Uniunea Europeană. (A migráció jelensége Romániának az Európai Unióhoz való csatlakozásának perspektívájából)* București: Institutul European din România.

- Csata Zsombor–Kiss Tamás (2003): Migrációs potenciál Erdélyben. *Erdélyi Társadalom*, 2003.2. 7–38
- Fawcett, James T. (1989): Networks, Linkages, and Migration Systems. *International Migration Review*, 1989.3. 671–680
- Gagyí József (2003): „Székelyföld – Csikpálfalva. A község migrációs potenciálja (1990–2001). In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 203–212.
- Gagyí József–Oláh Sándor (1997): Vendégmunkások utazási formái Maros megyéből Magyarországra. In: Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): *Migráció és politika*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. 106–120.
- Gödri Irén (2004): Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón. *Erdélyi Társadalom*, 1:37–54.
- Guilmoto, Christophe Z.–Sandron, Frederic (2001): The Internal Dynamics of Migration Networks in Developing Countries. *Population: An English Selection*. 2:135–164.
- Horváth István (2003a): A vendégmunka. *Korunk*, 2003. június.
- Horváth István (2003b): Migrációs hajlandóság az erdélyi magyarság körében – 2003 október. *Erdélyi Társadalom*, 2:39–54.
- Horváth István (2004): Az erdélyi magyar fiatalok Magyarország irányú tanulási migrációja, 1990–2000. *Erdélyi Társadalom*, 2:59–84.
- Kandel, William–Massey, Douglas S. (2002): The Culture of Mexican Migration: A Theoretical and Empirical Analysis. *Social Forces*, 3:981–1004.
- Kiss Tamás–Csata Zsombor (2004): Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kolozsvár: Kriterion. 91–122.
- Massey, Douglas S.–Arango, Jouaquin–Hugo, Graeme–Kouaouci, Ali–Pellegrino, Adela–Taylor, J. Edward (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 3:431–466.
- Massey, Douglas S.–Goldring, Luin–Durand, Jorge (1994): Continuities in Transnational Migration: An Analysis of Nineteen Mexican Communities. *The American Journal of Sociology*, 6:1492–1533.
- Oláh Sándor (2003): Székelyföld – Homoródalmás és Lövete. A két falu vendégmunkás-potenciálja. In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 27–40.
- Oláh Sándor (2004): Egy székely falu vendégmunkás potenciálja (1990–1993). In: Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): *Jönnek? Mennek? Maradnak?* MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 9–18.
- Örkény Antal (2003): A migrációs potenciál szociodemográfiai okai a Kárpát-medencei magyarok körében. In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 150–187.
- Portes, Alejandro–Böröcz József (1989): Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants of Incorporation. *International Migration Review*, 3:606–630.
- Prónai Csaba (2003, www.mtaki.hu/tanulmanyok/pronai_csaba/migracio_es_kulturalis_antropologia.doc): *Migráció és kulturális antropológia (tudománytörténeti vázlat)*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Sandu, Dumitru (2000a): Migrația circulatorie ca strategie de viața. (A körforgásos migráció mint életstratégia) *Sociologie Românească*, 2:5–29.
- Sandu, Dumitru (2000b): Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar. (A románok transznacionális migrációja egy közösségi népszámlálás szemszögéből) *Sociologie Românească*, 2000.3–4. 5–50.
- Sik Endre (2003): A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 15–18.
- Sik Endre–Simonovits Bori (2003): A migrációs potenciál mértéke és társadalmi bázisa a Kárpát-medencei magyarok körében. In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény*

és migrációs várakozások. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 43–66.

Sik Endre-Örkény Antal (2003): A migrációs potenciál kialakulásának mechanizmusai. In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 188–200.

Simonovits Bori (2003) A migrációs burok hatása a migrációs potenciálra a Kárpát-medencei magya-

rok körében. In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 143–149.

Székely Levente (2005) Magyar szó a végeken. *Új Ifjúsági Szemle*, 3. évf. 2. szám.

Veres Valér (2004): A Kárpát-medencei magyar fiatalok életeseményei, társadalmi-gazdasági helyzete és közérzete. *Erdélyi Társadalom*, 2:25–58.

